

Lukijalle

Leikkipuistossa oma tyttäreni kysyi 3-vuotiaana syyshaalarissa ja pipo päässä: ”Äiti, mistä tuo poika tietää, että olen tyttö?” Vastasin: ”Kyllä hän huomaa, että sinulla on vaaleanpunaista haalarissa. Niin tytöillä usein on.” Tyttäreni kysyi vielä: ”Äiti, jos hän aavistaa, että olen tyttö, haluaako hän enää leikkiä kanssani?” Lapseni oli yhteisessä maailmassa oppinut, että leikki-ikässä olevilla pojilla ja tytöillä saattaa olla mielenkiintoa leikkiä vain samaa sukupuolta olevien kanssa. Lopulta tyttäreni meni suoraan kysymään pojalta: ”Leikitkö minun kanssani, vaikka minä olen tyttö?” Poika antoi hiljaisen vastauksen: ”Joo.”

Usein havahdun siihen, että ajattelen lapseni tulevan elämäkumppanin olevan luonnostaan toista sukupuolta kuin hän itse on. Olin myös ilahtunut, kun päiväkodissa lapseni ensimmäinen ihastuminen suuntautui Leevi-poikaan ja tyttäreni haave oli saada tuo poika lapsensa isäksi. Myöntyvää suhtautumistani saa päivittäin sekin, kun kuulen tyttövoittoisella hiekkalaatikolla seuraavan toteamuksen: ”On meidän pojalla siten, mistä valita!”

Olen pitänyt itsestään selvänä, että lapsen sukupuoli määritellään syntymän jälkeen sukuelinten rakenteen perusteella tytöksi tai pojaksi. Jos jalkojen välissä on penis, lapsi on poika. Jos jalkojen välissä on klitoris, hän on tyttö. Minusta ei ole ollut mitenkään kummallista sekään, että syntymän jälkeen nimettyä sukupuolta toistetaan kaikissa rakenteissa: Lapsi saa heti syntymän jälkeen nimirannekkeen, josta ilmenee syntymän jälkeen oletettu sukupuoli. Lapsen tiedot tallennetaan sairaalassa kansioon, joka on tytöillä vaaleanpunainen ja pojilla vaaleansininen. Lisäksi olen olettanut vahvasti, että lapsen – ja etenkin oman lapseni – synnynäinen sukupuoli pysyy läpi elämän.

Neuvolassa arvioidaan ensisijaisesti lapsen kehitystä, kasvua ja yleisvointia suhteessa sukupuolensa keskiarvoon. Tiedot kirjataan hyvin lyhyesti ja ytimekkäästi lapsen neuvolakorttiin. Itsestään selvänä olen pitänyt myös sitä, että neuvolakortissa lapsen ominaisuuksia, kuten temperamenttia, tyyliä, ilmeitä ja eleitä, määritellään hyvin usein sukupuolen mukaan. Tuttavapiirini poikien neuvolakorteista on luettavissa seuraavanlaisia huomioita lapsesta: *”Rauhallinen menijä, konttaa ja nousee istumaan, veikeä kaveri”*, *”Suloinen hymypoika”* ja *”Iloinen puhelias poika”*. Tyttöjen neuvolakorteissa on esimerkiksi seuraavanlaisia huomioita: *”Virkeän oloinen tyttö”*, *”Suloinen tyytyväinen neiti”* ja *”Reipas, taitava tyttö”*.

Omat käsitykseni sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ovat alkaneet muodostua jo varhaisessa lapsuudessa kulttuurille tyypillisen heteroajat- telun ja -toimintatavan mukaisesti. Maailmani on ollut pitkään hallittava ja ikään kuin järjestyksessä tämän ajattelutavan vuoksi. Ensimmäisiä käsityksiäni tytöistä ja pojista, miehistä ja naisista muodostivat hetero- vanhempani mutta myös monet sadut, kertomukset, tarinat ja arjen tilanteet. Saduissa aina prinsessa saa lopulta prinssin ja he elävät onnellise- na elämänsä loppuun asti. Usealle lukijalle on tuttu esimerkiksi seuraava Kirsi Kunnaksen teokseen *Hanhi-emon iloinen lipas*¹ kääntämä ja riimit- telemä alkuperältään englanninkielinen loru:

*Mistä on pienet tytöt tehty?
Sokerista, kukkasista, inkivääristä, kanelista.
Niistä on pienet tytöt tehty.
Mistä on pienet pojat tehty?
Etanoista, sammakoista, koiran häntätupsukoista.
Niistä on pienet pojat tehty.*

Normaalina olen pitänyt sitäkin, että synnynnäinen sukupuoli suuntaa seksuaalista halua. Tytöt pitävät pojista ja pojat tytöistä. Naisten seksuaalinen halu suuntautuu miehiin ja päinvastoin. Mies ja nainen muodostavat parisuhteen ja he avioituvat jossain määrin myös suvunjatkamista eli lasten hankkimista varten.

Omaksumaani käsitykseen seksuaalisuudesta kuuluu uskomus, että seksuaalinen halu olisi miehellä ja naisella jotenkin perustavanlaatuisesti erilaista. Naisen seksuaalisen halun uskotaan olevan aina jollakin tapaa

yksilöllisen psyykkisen ja fyysisen tunteen ohjaamaa. Naisen seksuaalinen halu olisi myös miehen halua romanttisempaa, enemmän läheisyyteen pyrkivää ja turvallisuushakuisempaa kuin miehillä. Kärjistäen miehet taas olisivat usein kiihokkeisiin reagoivia ja toimisivat lajityypillisesti viettinsä ohjaamina. Tuo vietti olisi yksilöstä riippumaton ja kaikilla miehillä sama: halu purkautumiseen – koko ajan ja kaikkialla.²

Sukupuoli- ja seksuaalitutkimuksen opintoni ja opinnäytteeni yliopistossa sekä niiden kautta rakentunut sosiaalinen verkostoni herättelivät kyseenalaistamaan oman heteroajatteluni. Kohtasin ihmisiä, jotka eivät ajatelleetkaan omaksumallani tavalla. Aluksi halusin kieltää kaiken erilaisen olemassaolon. Helpointa olisi ollut määritellä epänormaaleiksi kaikki kohtaamani ihmiset ja lukemani kirjat, joita en ymmärtänyt ja joita pidin outoina ja vieraina. Aluksi monet tilanteet olivat minulle kiusallisia. Mietin, mikähän pervo itse olen, jos hyväksyn transvestisuuden, transsukupuolisuuden, homoeroottisuuden tai homoseksuaalisuuden ja otan tällaiset ihmiset osaksi sosiaalista verkostoani. Pohdin myös, mitä puolisoni, vanhat ystäväni, tuttavani ja perheeni ajattelevat uusista ystäväistäni ja heidän kauttaan minusta.

Opintojeni aikana kysyin itseltäni usein, onko todellakin niin kuin olin tottunut ajattelemaan, että heteroseksuaalit ovat seksuaalisia vain yksityiselämässä, kotona, mutta homoseksuaalit kaiken aikaa ja kaikkialla. Onko homoseksuaaleilla aina vain ”se” mielessä, ja siksi he ovat kiusallisia työtovereina? Ohjaako homoseksuaalisuus, transvestisuus tai transsukupuolisuus ihmisen kaikkea ajattelua, toimintaa ja käyttäytymistä, eikä heidän elämässään ole muuta? Onko myös niin, että samaa sukupuolta olevilla pareilla aina toinen on parisuhteen feminiinisempi eli passiivinen osapuoli ja toinen maskuliinisempi eli aktiivinen osapuoli? Ovatko lesbot enemmän miehen näköisiä kuin muut naiset? Ovatko homot aina vähän naismaisia?

Jatkoin kyselykauttani pohtimalla, mitä pidämme sukupuolesta ja seksuaalisuudesta välttämättöminä ja merkittävänä ominaisuuksina. Millainen käyttäytyminen ja toiminta on sukupuolille sopivaa? Mitä meidän on sopivaa haluta ja mitä meillä on velvollisuus tahtoa yhteiskunnan sukupuolisina ja seksuaalisina toimijoina?

Vähitellen ymmärsin, että vaikka käsitykseni vaikuttikin hyvin yleiseltä, se ei ollutkaan kulttuurimme ainoa käsitys sukupuolesta ja seksu-

aalisuudesta. Tuttavapiiriini putkahtaneiden homojen, lesbojen, transvestiittien ja transsukupuolisten ihmisenä oleminen sukupuolisena ja seksuaalisena ei ollutkaan vain sukupuolisena ja seksuaalisena olemista. Ymmärsin ensimmäisen kerran, mitä Hannah Arendt (2002, 16) tarkoittaa sillä, että ihmisenä oleminen on paljon enemmän kuin ne ehdot, joiden varassa elämä on annettu ihmiselle. Ihmisenä oleminen sukupuolisena ja seksuaalisena sekä toisen kohtaaminen sellaisena on paljon enemmän: se on elämisen ja olemisen taitoa. Yhdessä elämistä varten tietoa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta tarvitsevat myös ne, joiden oma sukupuoli tai seksuaalisuus ei ole ongelmallinen.

Näitä asioita lähestyn kirjassa 43-vuotiaana heteronaisena, yli 20 vuotta avioliitossa olleena, 5-vuotiaan lapsen äitinä ja sukupuolesta ja seksuaalisuudesta kiinnostuneena tutkijana. Koulutukseltani olen sosiologi ja olen tehnyt pro gradu -tutkimukseni ja väitöstutkimukseni transsukupuolisuudesta. Tässä kirjassa haluan jakaa pohdintani sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaamisesta sekä avoimet kysymykseni pohdintatehtävinä ja harjoituksina.

Kirja rakentuu neljästä osasta. Ensimmäisessä osassa *Mitä voisimme olla sukupuolisesti ja seksuaalisesti?* esitellään sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuutta ja monimerkityksellisyyttä kulttuurissamme. Ensimmäisen osan luvuissa käsitellään sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvää käsitteistöä, kulttuurimme ajatusmaailmaa ja sen aiheuttamia pulmia sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden kannalta. Luvuissa muodostuu myös pääpiirteittäin kuva siitä, millaista on transihmisten, homojen, lesbojen, intersukupuolisten, biseksuaalien sekä ”ei-heterojen” lasten ja nuorten elämä kulttuurissamme.

Toinen osa *Miten voisimme kohdata toisen ihmisen persoonana sukupuolesta ja seksuaalisuudesta riippumatta?* sisältää pohdintaa siitä, miten lääketieteellistäminen ulottuu sukupuoleen ja seksuaalisuuteen. Osassa tarkastellaan, miten normit ja säännöt vallan avulla kietoutuvat yksilön arkeen siinä oletuksessa, että ihmisen täytyy olla jonkinlainen sukupuolisesti ja seksuaalisesti. Toisen osan luvut myös antavat välineitä tarkastella toista ihmistä persoonana hänen elämänkokonaisuutensa kautta. Työvälineenä ammatilliseen kohtamiseen esitän perusmallin minäkeskeisestä henkilösuhdeverkoston rakentamisesta pohdintakysymysten ja esimerkiksi kuvan avulla.

Kolmas osa *Miten tieto ja stereotypiat muovaavat sukupuolisuutta ja seksuaalisuutta?* käsittelee sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä tietolähteitä sekä kokemusta ja harjaantumista sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevassa tiedossa. Sukupuoli- ja seksuaalistereotypioilla on merkittävä rooli oman sukupuolen ja seksuaalisuuden muotoutumisessa ja ymmärtämisessä. Ne vaikuttavat ihmisen sukupuolen ja seksuaalisuuden kokemukseen sekä myönteisesti että kielteisesti. Sukupuoli- ja seksuaalistereotypiat myös luovat sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Tässä osassa tehdään katsaus lyhyesti myös siihen, miten muissa kulttuureissa suhtaudutaan feminiinisen naisen ja maskuliinisen miehen rinnalla ilmenevään seksuaalisuuteen ja sukupuoleen. Nämä asiat on tärkeää ottaa huomioon kansainvälisessä ja monikulttuurisessa ammatillisessa toiminnassa ja toisen kohtaamisessa. Ne saattavat antaa myös uudenlaisen tavan katsoa toista kulttuuria työ- ja lomamatkojen aikana.

Neljännessä osassa *Miten harjaantuisimme elämään sukupuolisena ja seksuaalisena?* käsitellään sukupuoleen ja seksuaalisuuteen kasvamista, sukupuoli- ja seksuaalietoisuuden edistämistä sekä sukupuolten ja seksuaalisuuden tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta yhteiskunnassa. Lopuksi esitellään ajatuksia siitä, että sukupuoli ja seksuaalisuus ovat ennen kaikkea olemisen taitoa. Olemisen taitona seksuaalisuus ja sukupuoli ovat jokaisen ihmisen ominaisuuksia, joita voi omassa elämässään ja toisten kanssa sosiaalisesti ja tietoisesti harjaannuttaa – tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävässä hengessä.

Kirjan jokainen osa alkaa johdannolla ja osan teemoihin liittyvillä avainsanoilla. Lukujen lopussa on yhteenveto ja pohdintatehtäviä, jotka soveltuvat sekä ammattilaiselle itsenäisesti tehtäväksi että asiakkaalle itselleen pohdittavaksi. Niitä voi käyttää myös ryhmätyöskentelyssä työyhteisön sukupuolitietoisuuden kehittämiseen tai vaikkapa opiskelijoiden kanssa toisen kohtaamiseen, esimiestyöhön ja johtamiseen liittyvillä opintojaksoilla.

Kirjan lopussa on hakemisto keskeisistä käsitteistä. Lopussa on myös mainittu hyödyllisiä internet-sivuja, joilla on lisää tietoa, koulutusmateriaalia sekä työvälineitä sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaamiseen niin työelämässä kuin vapaa-aikana. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen -kirja soveltuu kaikille sukupuolesta ja seksuaalisuudesta kiinnostuneille. Se sopii tieto-, oppi- ja harjoituskirjaksi eri alojen am-

mattilaisille sekä oppimateriaaliksi korkeakoulujen ja yliopistojen opettajille ja opiskelijoille.

Haluan kiittää käsikirjoitukseni saamista kriittisistä ja rakentavista sisällöllisistä ja kielellisistä kommentteista Juha Vartoa, Olli Stålströmiä, Mika Venholaa, Eija Syrjäläistä ja Tiina Airaksista. Ville-Matti Vilkkaa haluan kiittää arjen lomassa käydyistä sukupuolta ja seksuaalisuutta käsittelevistä keskusteluista sekä Maarit Huuskaa häneltä henkilökohtaisesti saamistani transsukupuolisia koskevista tiedoista ja hänen lukuisista kirjoituksistaan, joita olen hyödyntänyt tässä kirjassa. Kiitoksen ovat ansainneet myös Sanna, Emma, Petra, Oula, Johanna, ”Jaana” ja Pekka. Lukijana voit antaa tekstiin ja sisältöön liittyvät huomiot suoraan tekijälle seuraavaan sähköpostiosoitteeseen: hannavilkka@me.com.

Hämeenlinnassa 10.3.2010

Hanna Vilkka